

ПОЛІКУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті розглянуто сучасні підходи щодо підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до професійної діяльності у полікультурному середовищі. Проаналізовано основні складові полікультурної освіти, їхній взаємозв'язок зі специфікою вимог до фахівців туристичної галузі та фактори, які вплинули на її виникнення.

В статье рассматриваются современные подходы относительно подготовки будущих специалистов туристической отрасли к профессиональной деятельности в поликультурной среде. Проанализированы основные компоненты поликультурного образования, их взаимодействие со спецификой требований к специалистам туристической отрасли и факторы, которые повлияли на его возникновение.

This article dwells upon modern approaches as regards the preparation of prospective specialists of tourism industry in multicultural environment. The main components of multicultural education, their interrelation with the specification of the requirements to the tourism industry specialists and the factors which influenced its rise are analysed.

Сучасний етап розвитку світової спільноти характеризується культурно-цивілізаційними змінами, які відбуваються на зламі тисячоліть. Основними серед них є: розширення зв'язків між державами, посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації, міжкультурного діалогу, науково-технічна революція у сфері інформатики та засобів комунікації. Від моноцентризму, догматизму, людство рухається до культурного плюралізму, діалогу та пошуку гармонійного балансу між культурами, який би дозволяв їм розвиватися, враховуючи неминучі зміни всередині і навколо них і співвідносячи їх з традиційними, загально-людськими і культурно-специфічними цінностями.

У зв'язку з цим одним із актуальних напрямків розвитку глобальної педагогічної теорії та практики постає проблема підготовки фахівців в умовах полікультуралізму, для якого необхідний розвиток високого рівня міжкультурної компетентності.

Вивченню фахової майстерності у роботі з багатонаціональними колективами присвячено праці вчених М. М. Бахтіна, Н. Я. Данилевського, Н. К. Реріха, В. С. Біблер, К. Ясперс, А. Тойнбі, Е. Мейлер та ін. (проблеми єднання та протиріч різних культур), В. І. Андрєєва, А. М. Бойко, Н. М. Боритко, О. А. Дубасенюк, Р. П. Скульський та ін. (зміст і сутність професійної підготовки), Я. А. Коменський, П. Я. Каптерев, Л. С. Виготський, У. Боос-Ньюнінг, В. Фтенакіс, С. Драгоєвич, С. Жижек, Е. Паркхерст, Дж. Бенкс, С. Ніето, Т. Бенетт, Б. Кітано, Х. Томас, Б. М. Бім-Бад, О. В. Бондаревська, У. Лундгрєн та ін. (концепції полікультурної освіти), К. Муллард, П. Карінгтон, М. Коул, Б. Хакль, І. Граф, Р. Шміт та ін. (соціально-психологічний підхід у полікультурній освіті), І. В. Колобова, Т. А. Гелло, В. Ф. Гуцу, Л. Т. Ткач, А. А. Ткачук та ін. (роль педагога у полікультурній освіті). У них розглядають підготовку спеціалістів у тісному взаємозв'язку з їх особистісно-етнічною та професійною самоідентифікацією. Критичний аналіз уже відомих шляхів розв'язання проблеми показує, що існуючі теоретичні та методичні уявлення про цей феномен є здебільшого частковими, концептуально не скоординованими, часто суперечливими.

Мета цієї статті – визначити місце і роль полікультурної складової у професійній підготовці майбутніх фахівців сфери туризму. Об'єктом дослідження виступає професійна підготовка майбутніх фахівців сфери туризму, а предметом – полікультурна складова у професійній підготовці майбутніх фахівців сфери туризму.

Згідно з тлумачним словником, культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, основним змістом яких є вищі досягнення людини і суспільства та їх творче втілення в результатах діяльності. Але, як зазначає російська дослідниця А. Г. Бермус, сама концепція культури у контексті полікультурної освіти набуває додаткового значення та змісту; зокрема, під культурою слід розуміти:

- сукупний образ практичної (в тому числі професійної) діяльності та пов'язаних з нею уявлень (педагогічна культура, науково-дослідницька культура, комунікативна культура, управлінська культура та ін.);
- ціннісно-осмислений образ певного фрагменту суспільного середовища («високі культури» – академічна, театральна, музикальна: «культури середнього рівня» – побутова, молодіжна: низькі та маргінальні культури – культура злочинної спільноти);
- національно-своєрідний спосіб життя та відтворення духовної та соціальної практики (національні культури [2, с. 241]).

Вища школа в Україні переживає сьогодні процес модернізації, спрямований на входження у Європейський простір, збереження національних традицій вищої освіти та підготовку фахівців міжнародного рівня. Це викликає необхідність розробки нових наукових підходів до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ в умовах полікультурного простору, гострої потреби у міжкультурних комунікаціях.

Під час дослідження (особливо в Україні) полікультурній складовій освіти відводилась, зазвичай, виховна роль, і виконавцями цієї ролі бачились майбутні педагоги. Щодо важливості зазначеного компонента при підготовці майбутніх фахівців у інших сферах, зокрема в туризмі, варто зауважити, що, на нашу думку, ця проблема не була достатньо висвітлена. Однією з найсуттєвіших тенденцій світового розвитку другої половини 20 – початку 21 століття стало глобальне розширення сфери туризму. Будучи на третьому місці у світі після нафтової та торгівлі зброєю, ця галузь потребує компетентних спеціалістів, які б відповідали вимогам світових стандартів і були конкурентоспроможними на ринку праці. Це зумовлено інтенсивним збагаченням спектра культурних і духовних потреб людини, поглибленням багатоаспектної взаємодії соціумів, універсалізацією та глобалізацією системи економічних, політичних, культурних і комунікативних зв'язків, а також розвитком засобів комунікацій. Водночас такі масові подорожі людей в інше соціо-культурне середовище прискорюють процеси економічної та культурної взаємодії соціумів, інтенсифікують щільність міжкультурної комунікації.

Для вивчення феномену полікультурної освіти та виявлення ролі полікультурної складової у професійній підготовці доцільно звернутись до досвіду США та Канади, бо виник він саме на американському континенті з руху за громадянські права, який особливо активізувався у 1960-х рр. Активісти того періоду працювали над висвітленням расової дискримінації у побуті, на роботі та в освіті. На думку чеської дослідниці Ведрани Спажич, полікультуралізм у освіті мав вирішальне значення, бо прийнято вважати, що саме через освіту недомінуючі групи могли покращити свій статус. Адже згідно з низькими результатами тестів IQ та соціологічними дослідженнями щодо походження та умов проживання, всі «небілі» студенти вважалися на нижчому щаблі розвитку [14, с. 25].

Джеймс Лінч зміни в освіті пов'язує з трьома причинами: розвитком освіти рівних можливостей, покращенням економіки та розвитком взаємозалежності та партнерства [14, с. 37].

Ідея полікультурної освіти з'явилася на противагу двом потужним концепціям – «плавильному казану» (melting pot) та, подібному до нього, «освітньому дальтонізму» (colour-blindness in teaching), (не плутати з Далтон-планом!), хоча й мала з ними багато спільного. Перша передбачала абсолютну культурну асиміляцію як спосіб, у який гетерогенні суспільства стають більш гомогенними. Термін почали використовувати з 1908 року після прем'єри вистави Зангвіля «Плавильний казан». Другу ще називали расизмом без расистів через дискусію про те, чи раса не повинна мати значення, чи раса не має значення.

Всі ці три теорії базуються на наданні студентам рівних можливостей. Але якщо прихильники плавильного казана та освітнього дальтонізму урівнювали всіх, зумисно нівелюючи їхні різності, то послідовники полікультурної освіти на ній наголошували як на способі покращення умов для рівних можливостей. Згідно досліджень, проведених Жао На, по когнітивних стилях, мові та комунікативних особливостях етнічних груп показали, якщо до всіх студентів ставитись однаково, їхні особистісні потреби не буде задоволено і їх швидше за все позбавлять доступу до рівних освітніх можливостей [15, с. 23].

Провідною ідеєю полікультурної освіти стало те, що всі студенти, незалежно від своєї статі, соціального, етнічного, расового чи культурного походження, мають рівні шанси на успішне навчання (Бенкс, Ніето, Гей та ін.).

Американський дослідник та основоположник цього напрямку Джеймс Бенкс пропонує п'ять основних положень для успішного впровадження полікультурного компоненту в освіті:

- інтеграція змісту (наповнення) – застосування у навчанні прикладів з різних культур;
- педагогіка рівних можливостей – навчання повинне бути змодельоване таким чином, щоб сприяти у академічних досягненнях студентів різних расових, культурних та соціальних груп;
- конструювання знань – студентам потрібно допомагати зрозуміти, дослідити та визначити, як відповідні культурні перспективи та упередження в межах певної дисципліни впливають на способи засвоєння знань;
- зменшення упередженості – фокусується на охарактеризуванні студентських расових ставлень та того, як їх можна модифікувати навчальними методами та матеріалами;
- культура освітнього закладу повинна представляти людей різного походження [11, с. 60]].

Базуючись на статистичних даних, інша дослідниця, Женева Гей, наголошує на демографічному підґрунті цієї проблеми. Завдяки міграційним процесам, населення США та Канади за останні десятиліття «змінило колір» – значно збільшилася кількість не-євроамериканців, які хочуть навчатись, але є все ще надто мала кількість не-євроамериканців, які б могли навчатись. Це, в свою чергу, створює певну культурну прогалину. Щоб якусь її заповнити, вона пропонує навчання у культурному контексті, яке Женева уподібнює до сегментованого маркетингу у бізнесі [9, с. 37].

Інша особливість, про яку згадує Кріс Вуд, – демографічна ситуація змінилась не лише кількісно, але і якісно. Зараз багато євро-американських бізнесменів записуються на курси азійського корпоративного етикету, бо через економічне зростання країн Азії їхні представники їдуть у США та Канаду вже не як дешева робоча сила, а для ведення бізнесу. Тому полікультурна компетентність є тепер ще й економічною необхідністю, особливо якщо врахувати, що відсоток кольорового населення і надалі зростатиме. Зважаючи на наведені дані, термін «меншини» вже давно втратив своє первинне значення. Доцільніше вживати слово «інші» (the others) [8, с. 107].

З кожним днем зростає кількість людей, для яких подорожі стають частиною повсякденного життя через роботу, відпочинок, освіту, здоров'я. Туризм вже давно має справу не лише з людьми у відпустці. Потреба у високоосвіченому персоналі для туризму наразі перевищує пропозицію. Всесвітня туристична організація щохвилини створює робоче місце у готельній індустрії [4, с. 18]. Тому підготовка фахівців цього профілю стала однією з найперспективніших. Чим більших обертів набирає глобалізація, тим відкритішими стають кордони. З відкриттям кордонів розширюється сфера можливостей туристичної галузі, яка, в свою чергу, потребує фахівців, які б відповідали різноманітності суспільства. Вони, як і педагоги, одні з перших освоюють культурну цілину і можуть по праву вважатися «культурними посередниками» (cultural brokers) [13, с. 66].

Полікультурна складова у професійній підготовці ґрунтовно відрізняється від полікультурної освіти у шкільництві. На відміну від школи, наголос робиться на набутті студентами саме фахових знань, умінь і навичок у полікультурному контексті. Об'єктом навчання тут виступають дорослі люди з уже сформованим світоглядом. Дорослі люди, як вважають дослідники В. В. Кузьменко та Л. А. Гончаренко, прагнуть, щоб навчання відповідало їхнім потребам на даний момент, було придатним для практичного використання та безпосередньо стосувалося їхньої роботи, давало справжні можливості для професійного зростання, враховувало їхній попередній досвід, приносило насолоду, давало змогу відчувати себе переможцем та орієнтувало на чітко визначені цілі [6, с. 54].

Професіонал повинен мати широке та всебічне уявлення про галузь в цілому, про її стратегічний розвиток в умовах ринкового конкурентного середовища. Обізнаність із полікультурністю має виняткове значення для певних виробничих функцій, визначених галузевим стандартом вищої освіти з напрямку 0504 «Туризм» (проектувальної, організаційної, управлінської та виконавської). Зокрема для проведення аналізу макро- і мікросередовища рекреаційного комплексу, укладання угод із зарубіжними споживачами та проведення ділових переговорів із зарубіжними партнерами, рекламної діяльності турпідприємства, організації підбору, призначення та звільнення на маршрути кадрів, що контактують з туристами, взаємодії із закладами сфери культури, формування банку стандартів, розробки різних видів туристських маршрутів, екскурсій та спеціалізованого відпочинку з урахуванням рекреаційних,

пізнавальних та інших потреб індивіда на підставі знань рекреаційних ресурсів, комплексів соціокультурологічних характеристик рекреаційного регіону.

Також полікультурна компетентність є важливою для певних здібностей, особливо для визначення чинників, що призводять до виникнення конфліктів у міжособистісному спілкуванні та зменшення рівня їх впливу; організації та контролю власної поведінки з метою забезпечення гармонійних стосунків з учасниками спільної діяльності, враховуючи психологічні особливості її членів, зумовлені віком, статтю, політичними та релігійними уподобаннями, рівнем розвитку психічних функцій, можливими життєвими кризами; вміння визначити тип суспільства у конкретній державі, його мобільність та маргінальність; ведення ділового листування, використовуючи фонові культурологічні та країнознавчі знання.

Кінцевою метою професійної підготовки є готовність до діяльності. На думку Л. А. Гончаренко, структура готовності до професійної діяльності має такі компоненти:

- мотиваційний – позитивне ставлення до певного виду діяльності, бажання ним займатись;
- когнітивний – наявність необхідних знань, уявлень;
- гностичний – володіння способами та прийомами, необхідними в цьому виді діяльності;
- емоційно-вольовий – самоконтроль, здатність відчувати задоволення від роботи;
- оцінний – самооцінка своєї професійної діяльності [5, с. 139].

У полікультурній освіті акцент робиться на закладені в етнічних культурах цінності, що мають загальнолюдське значення, а отже сприятимуть розвитку особистості, встановленню добросусідського співробітництва на міжособистісних, державних та міжнародних рівнях.

Російська дослідниця А. Г. Бермус вважає полікультурну освіту новим способом теоретичної концептуалізації і практичної організації педагогічних процесів на основі цінностей рівноправного діалогу, взаємоповаги і ненасилля між індивідуальними та колективними суб'єктами, то і серед найбільш важливих факторів запровадження ідей полікультурної освіти називає такі:

- соціально-економічна ситуація і національно-культурний склад держави;
- проблема поглиблення соціально-економічної та культурної диференціації освітнього та виховного середовища у поєднанні з ідеями та цінностями особистісно-орієнтованої освіти породжує цілу низку психолого-педагогічних проблем, пов'язаних із необхідністю адекватного врахування не лише індивідуальних особливостей студентів, але і їхнього культурного досвіду, а також існуючих у кожній етнічній групі традицій, норм та цінностей;

- важливо зауважити, що освітні процеси є феноменами, які розгортаються на стику різних (в тому числі політичних, соціальних, комунікативних та етнічних) культур, ставлячи перед представниками різних соціально-економічних груп і народностей різні за складністю проблеми;

- перехід від предметцентризму та орієнтованої на знання педагогіки до педагогіки особистісно-орієнтованого типу потребує переосмислення всього концептуального апарату прогнозування та діагностики навчальних процесів, перш за все з точки зору інтерпретації цілей освіти як базових культурних та полікультурних форм буття, які треба освоїти та трансформувати в освітній простір (феномен культурної та полікультурної компетентності) [2, с. 251].

Визначними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності та інтеркультурної сенситивності [1, с. 9]. Полікультурна освіта передбачає реалізацію цілої низки завдань, частина з яких збігається з особистісно-орієнтованим навчанням, а частина є абсолютно оригінальними:

- розвиток культурної компетентності у кожного суб'єкта – представника тої чи іншої культури (формування образу своєї культури, її основних цінностей, вироблення рефлексивного ставлення до культурних феноменів та ін.);

- формування позитивних «Я і Ми концепцій» у всіх суб'єктів навчальної системи, культури та культуротворчості;

- формування цінностей полікультурної спільноти і полікультурної компетентності (цілісного відношення, вміння і реального досвіду взаємодії із представниками інших культур, обміну цінностями, ідеями та встановлення рівноправних відносин);

- створення умов для розвитку базових для кожної культури механізмів ідентифікації, трансляції та функціонування;
- досягнення оптимальних для кожного індивіда та його культурної ідентифікації результатів, а також оптимального розвитку та інтеграції культури в цілому;
- соціально-педагогічна підтримка процесу становлення культурної ідентичності, формування позитивних стратегій та моделей культурного самоутвердження та діалогу;
- формування глобальної перспективи існування та взаємодії різних культур та стилів;
- здобуття досвіду міжкультурної комунікації (в тому числі подолання міжкультурних суперечок та конфліктів) як основа успішних життєвих стратегій [2, с. 253].

Зважаючи на глобальну мету освіти, формування здатності до міжкультурної комунікації набуває в сучасних умовах особливої актуальності. Під поняттям міжкультурної комунікації розуміють процес спілкування та взаємодії представників різних культур з метою вирішення спільних проблем або задоволення особистісних потреб. Це відбувається у формі безпосереднього спілкування між ними або опосередковано – за допомогою паперових, аудіо та електронних носіїв [15, с. 31].

Розуміння полікультурності починається з усвідомлення різноманітності навколишнього світу, усвідомлення того, що і країна, в якій ти живеш, і весь світ населені представниками різноманітних етнічних і культурних груп. На цій планеті є дуже мало місць, які б не були полікультурними, або які б не представляли інтересу для сфери туризму. І якщо ВНЗ орієнтовані на індивідуальні потреби тих, хто навчається, то вони повинні забезпечити таку освіту, яка б допомагала представникам різних культур не лише співіснувати, але і гармонійно взаємодіяти. У той же час освіта покликана допомогти студентам набутти знання і вміння жити в демократичному суспільстві. Полікультурна складова у професійній підготовці – це надання всім студентам, незалежно від своєї статі, соціального, етнічного, расового чи культурного походження, рівних шансів на успішне навчання, покращення кваліфікаційного рівня, набуття додаткової компетентності, враховуючи різноманітність суспільства. І саме вона може допомогти вирішенню цих завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонова Н. А. Реализация поликультурного компонента профессионально-педагогической подготовки студентов ССУЗ музыкального профиля: автореф.на соиск.уч.степ.канд.пед.наук спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». – Казань, 2007. – 21 с.
2. Бермус А. Г. Программа воспитания в системе образования России на 1999–2001г. // Народное образование. №1. – 2000. – 283 с.
3. Бессарабова И. С. Современное состояние и тенденции развития поликультурного образования в США: автореф.на соиск.уч.степ.д-ра.пед.наук спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». – Волгоград, 2008. – 22 с.
4. Волик Л. В. Професійна підготовка викладачів у сфері туризму у вимірах регіонального підходу // е-журнал Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – Випуск № 1. – 2008. – 276 с.
5. Гончаренко Л. А. Організація роботи з формування готовності педагогів до діяльності в полікультурному середовищі в системі післядипломної освіти // Педагогічний альманах. – Випуск 1, Київ – Херсон. – 2006. – 289 с.
6. Кузьменко В. В., Гончаренко Л. А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.
7. Лодатко Є. О. Моделювання освітніх систем у контексті ціннісної орієнтації соціокультурного простору. // е-журнал Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – Випуск № 1. – 2008. – С. 253–261.
8. Chris Wood. Lessons of Vancouver//Multicultural Education: The Annual Edition Series/ ed.by Fred Schultz. – The Dushkin Publishing Group: Guilford, Connecticut, 1995. – 246p. – p.106–109.
9. Geneva Gay. Building Cultural Bridges//Multicultural Education: The Annual Edition Series/ ed.by Fred Schultz.- The Dushkin Publishing Group: Guilford, Connecticut, 1995. – 246p. – P.34–39.
10. Govind Rao.Multiculturalism in Canada and Austria: Paradoxes of Assimilation and Integration. Режим доступу www.austria-canada.com/LectureGovindRAO.pdf
11. James Banks. Multicultural Education as an Academic Discipline//Multicultural Education: The Annual Edition Series/ ed.by Fred Schultz. – The Dushkin Publishing Group: Guilford, Connecticut, 1995. – 246p. – P. 58–62.

12. Curriculum Guidelines for Multicultural Education./ed.by James banks//Multicultural Education: The Annual Edition Series/ed.by Fred Schultz. – The Dushkin Publishing Group: Guilford, Connecticut, 1995. – 246p. – P.112–126.
13. Sonia Nieto. Moving Beyond Tolerance in Multicultural Education//Multicultural Education: The Annual Edition Series/ ed.by Fred Schultz. The Dushkin Publishing Group:Guilford, Connecticut, 1995. – 46p. –p. 63–69.
14. Vedrana Spajuc Vrkas. Perspectives of Multiculturalism – Western and Transitional Countries.-FF Press:Zagreb,2004. – 207p.
15. Zhao Na. A study of High School Students' English Learning Anxiety//The Asian EFL Journal Quarterly. – Volume 9. – 2007. – 237p. – P.22–34.